

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ג, תשי"ב-תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ניבים ופתגמים

קובע ברכה לעצמו

הפצת הלשון העברית בין העולים החדשים היא מפעל

הקובע ברכה לעצמו בשורת מפעלי היסוד לקימום

(1) גם את דברי תוס' אלו הביא י' אבינרי (שם, מאמר ש"ט) וז"ל:
 על משמעות, למפרע' במובן מתחילה — יעידו גם בעלי התוספות: ,טהורה
 למפרע, מתחילת קריעה' (חולין קכ"ג ד"ה טלית). ואף כאן גילוי פנים שלא
 כהלכה. אין ל"למפרע" מובן "מתחילת קריעה" סתם, אלא לאחר
 ,שנקרע רובה", וכל המשמיט את שתי המלים האחרונות מסלף, ביודעין
 או בלא יודעין, את דברי התוספות.

מדינתנו. לפי דעתו של הנואם, שהשתמש בביטוי „קובע ברכה לעצמו“, יש לייחד להפצת הלשון העברית תשומת-לב מיוחדת ולהקדיש לה טיפול מיוחד. אכן, הרעיון הכללי הזה מובן, אבל אין להבין, מפני-מה בחר הנואם בצירוף „קובע ברכה לעצמו“ לביטוי רעיונו. דומה כאילו מעבר למלים האלה מסתתר רעיון אחר, ורק בהשאלה ובדרך חידוד השתמש בהן הנואם לצורכו.

ואמנם כן, הניב „קובע ברכה לעצמו“ שאול מן התלמוד. במסכת ברכות (מא ע"ב—מב ע"א) נאמר: „אמר רבי חייא: פת פוטרת כל מיני מאכל ויין פוטר כל מיני משקין“. פירוש הדבר: אם בירך הסועד על הפת, על הלחם, שוב אין לו לברך ברכה מיוחדת על מיני מאכל אחרים, שהובאו בתוך הסעודה; וכן אם בירך ברכה על היין, פטור הוא מלברך על משקאות אחרים. לשאלת הגמרא: „אם כן, אף היין — תפטרנו הפת?“ באה התשובה: „שאני יין, דגורם ברכה לעצמו“, כלומר: שונה הוא היין, שהוא גורם ברכה לעצמו, ופירוש הדבר: היין — משקה חשוב הוא, ולפיכך אינו בטל לגבי הפת. ואף אם בירכו על הפת, יש לברך ברכה מיוחדת גם על היין.

מעניין, כי במוספות למקום זה שונתה במקצת לשון הגמרא ובמקום „גורם ברכה לעצמו“ נאמר שם: „קובע ברכה לעצמו“. אפשר כי שינוי זה בה בהשפעת לשון הספרא (ויקרא פרשה יב): „קבע הכתוב ברכה למי שבאת לידו מצווה בלא ידיעה“ (עיין ג"ה טור-סיני, הלשון והספר א, 333).

אם כה ואם כה, נמצא לנו המקור לניב קובע ברכה לעצמו במימרת התלמוד שאני יין דגורם ברכה לעצמו, והשימוש התדיר במימרה זו בהלכות ברכות, ביחוד בנוסח: קובע ברכה לעצמו — הוא שהוליד גם את הניב המושאל, שאנו משתמשים בו כיום.

מים שאין להם סוף

מים, מים שאין להם סוף! משפט-ביקורת קצר ונמרץ זה יש וייפלט מפיו של קורא שנון למקרא מאמר דל-תוכן ורב-להג, רגילים אנו להבין משפט זה כפשוטו: מאמר זה, המרחיב את הדיבור על עניין מן העניינים בלי לחדש בו כמעט מאומה, משול הוא לאותו תבשיל של עניים, שעקרת הבית, אשר אין ידה משגת למלאו מזון, נאלצת להשפיע בו שפע מים. נדמה לנו אפוא, כי לפנינו מדרש-לשון מודרני, המעביר בדרך משל נאה את תכונת המימיות של אותו נזיד דל לנזיד-הסופרים הדל כמוהו.

אכן, רק הרעיון חדש הוא, ואילו הלבוש, צירוף-הלשון מים שאין להם סוף ישן נושן הוא. בגמרא (יבמות קכא ע"א) אנו קוראים: "תנו רבנן: נפל למים, בין שיש להם סוף, בין שאין להם סוף, אשתו אסורה—דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: מים שיש להם סוף—אשתו מותרת, ושאין להם סוף—אשתו אסורה. היכי דמי מים שיש להם סוף? אמר אביי: כל שעומד ורואה מארבע רוחותיו." עד כאן דברי הגמרא. ופירוש הדברים הוא: אם באו עדים והעידו על אדם שראוהו נופל לתוך המים, אסור לאשתו להינשא לבעל אחר,

שכן חוששים אנו שמא יצא אותו האיש מן המים לאחר שהלכו העדים, והריהו חי במקום מן המקומות. ולדעת ר' מאיר אין הבדל, אם המים הללו הם מים שיש להם סוף, כלומר, מקנה מים קטן שהעדים יכולים לראות מנקודת מעמדם את כל גדותיו, או אם המים הללו אין להם סוף, שאין אדם יכול להקיף ולראות מנקודה אחת את כל גדותיהם. לעומת זאת סוברים החכמים, כי במים שיש להם סוף די שהעדים עמדו על יד המים שיעור זמן כדי יציאת נשמה, ואין לחשוש שמא הוסיף אותו האדם לחיות יותר מן השיעור המקובל. בהמשך מספרת הגמרא: „אמר רבן גמליאל: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצטער על תלמיד חכם שבה, וכנו? (ומיהו?) — רבי עקיבא, וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה. אמרתי לו: בני, מי העלך? אמר לי: דף של ספינה נודמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי... אמרתי באותה שעה: כמה גדולים דברי חכמים שאמרו: מים שיש להם סוף — מותרת, מים שאין להם סוף — אסורה.“

הנה כי כן, מצאנו את מקורו של הצירוף „מים שאין להם סוף“ בדברי ההלכה, המדברת על מרחבי מים ממש, המשתרעים למרחקים, עד כי אין לראות את קצתם. רק בדרך חידוד נאה השתמש אותו קורא בצירוף „מים שאין להם סוף“ בהשאלה על מאמר אַרְכָן וְרִיָּקָן.